

יזא

נימוקי השופטים
להענקת
פרס יצחק בן-צבי
בתולדות ארץ-ישראל
לשנת תשנ"ח

נימוקי השופטים להענקת פרס יצחק בן-צבי בתולדות ארץ-ישראל לשנת תשנ"ח הוועדה לפרס יצחק בן-צבי החליטה להעניק את הפרס לשנת תשנ"ח

ל פ ר ו פ' ז א ב צ ח ו ר

מאוניברסיטת בן-גוריון על ספרו 'חזן - תנועת חיים: השומר הצעיר, הקיבוץ הארצי, מפ"ס'. מסכת חייו של יעקב חזן, מן הבולטים שבמנהיגי הציונות הסוציאליסטית, היא בעת ובעונה אחת סיפור אישי של חלוץ ואיש תנועה בן יהדות פולין, שקשר את גורלו בארץ-ישראל ובמהפכה הלאומית והחברתית של העם היהודי, וסיפורה של תנועה פוליטית, או של שלוש תנועות שהן אחת: 'השומר הצעיר', 'הקיבוץ הארצי' ומפלגת הפועלים המאוחדת'. על בסיס חומר ארכיוני רב כמות, מכתבים אישיים וריאיונות אישיים רקם המחבר את עלילת החיים המרתקת ורבת התמורות של חזן. בכשרון כתיבה וברגישות לנימות אישיות ולגוונים חברתיים העלה זאב צחור את נפתולי הרעיון ואת גלגולי המעשה הפוליטי.

החיבור עומד בסימן של כפילות ושניות: יעקב חזן היה מנהיג-שותף של תנועתו יחד עם מאיר יערי. בין השניים הייתה ברית של חיים, אך מחלוקת של קבע. זאב צחור מנתח בחדות את מרכיביה האישיים, הרעיוניים והפוליטיים של ברית ארוכת ימים זו. הייתה בין השניים 'חלוקת עבודה', שבה הכריע כל אחד מהם בתחום מסוים. כך נוצרה סימביוזה של שני אנשים שונים מאוד, שהשלימו זה את זה, התחרו זה בזה, קינאו זה בזה ואהבו זה את זה. שניות אחרת, שטלטלה את תנועתו בין ציונות ומעשה יישובי לבין הערצת 'עולם המחר' הקומוניסטי ההולך ונוצר בברית-המועצות, הטביעה את חותמה על הקריירה הפוליטית של יעקב חזן. האיש שהכין את תנועתו להיות כוח חלופי לשלטון מפא"י במדינה נקלע בסופו של דבר למערבולת של התפוררות ואיבוד הכוח הפוליטי. הספר מעלה בבהירות חסרת רחמים את התכסיסים הפוליטיים, התהפוכות הרעיוניות והמאבקים בחוץ ובפנים שבהם היה חזן נתון בשנותיה הראשונות של המדינה. יעקב חזן הקדים להתפכח מן החזון המסנוור של 'עולם המחר', והוא שמנע בנחישות וביד ברזל את הידרדרותה של מפ"ס אל ההזדהות המוחלטת עם הקומוניזם הסובייטי.

חידת השפעתו של המנהיג על אנשי תנועתו היא מן השאלות המרכזיות בהיסטוריה הפוליטית. מחקרו של צחור הוא תרומה חשובה ביותר להבנת הדינמיקה המורכבת של יחסי מנהיג בעל מסר פוליטי רדיקלי עם תנועה ההולכת ומשנה פניה, תנועה שהייתה מסדר של חלוצים מתחבטים והפכה לימים למפלגה פוליטית בעלת אופי קולקטיביסטי והונהגה בידי מי שהיו בעלי כוח השפעה רב ועצמה אדירה. ואולם מנהיגים אלה השתמשו בקודים מיוחדים, שלא גילו באופן ישיר את מקורות העצמה ויסודות המשמעת. לתנועה יש דרך אחת ואמת אחת, והמנהיג הוא מייצגה - כך נתפסו יחסי הכוחות בין מנהיג לתנועתו. רוחו ריחפה על החברים, ואלו למדו לכונן את עמדתם והתנהגותם על פי מה שהעריכו שהוא עמדת מורה הדרך הרעיוני והפוליטי.

זאב צחור מציע בספרו מפתחות לדמותו של המנהיג הפוליטי החילוני, שכמה כמותו עיצבו בסופו של דבר את מציאות החיים היישובית בארץ-ישראל וטבעו דפוסים בשנותיה הראשונות של מדינת ישראל.

'חזן - תנועת חיים' הוא ביוגרפיה המאחדת מחקר ותובנה, ריחוק מדעי ואמפתיה אנושית. הספר מעמיד תרומה נכבדה ביותר להיסטוריה הפוליטית הישראלית ולחקר תולדות 'סיפור האהבה' הנכזב בין רדיקליזם לאומי לרדיקליזם חברתי, הרומן שעמד בשעתו ביסודה של החברה הישראלית ונדחק לקרן זוית בתודעת בני זמננו.

על הישגו המחקרי החשוב מוענק לפרופ' זאב צחור פרס יצחק בן-צבי לשנת תשנ"ח.

על החתום:

פרופ' אליעזר דון-יחיא, גב' פנינה הרצוג, פרופ' נדב נאמן, פרופ' אלכסנדר רופא,
פרופ' ישראל ברטל - יו"ר.

נימוקי השופטים להענקת פרס איש-שלום בתולדות היישוב לשנת תשנ"ח

הוועדה לפרס איש-שלום החליטה להעניק את הפרס לשנת תשנ"ח

ל ד"ר עוז אלמוג

על ספרו 'הצבר: דיוקן'. ספר זה הוא מחקר סוציולוגי העוסק בדמות הצעיר הארץ-ישראלי כפי שעוצבה והתגבשה משנות השלושים של המאה הנוכחית, והפכה להיות גורם מרכזי בהווה הישראלית של שני הדורות הבאים.

'הצבר: דיוקן' עוסק בדור שחלקו ילידי ארץ-ישראל וחלקו בני מהגרים שימי נעוריהם עברו עליהם בארץ. בני הקבוצה המכונה בשם הקולקטיבי 'צברים' היו מי שנועדו, על פי השקפת מחנכיהם ומוריהם, להיות 'היהודים החדשים'. יתרה מזאת, הצעירים והצעירות שנמנו עם החבורה האמורה הפנימו את ההשקפה הזאת ונתנו לה ביטוי באורחות חייהם, בתרבות שגיבשו, במראם ובלשון דיבורם. עוז אלמוג העלה במחקר פרטני ביקורתי וחסר פניות את דמותו המורכבת ומלאת הסתירות של הצבר, שנחשב עד לסוף שנות השישים, כדבריו של אחד ממעריציו, כמגשים 'הניצחון המפואר ביותר של הדור הארץ-ישראלי – לראות בהבראתם ובהזדקפתם של בני הגולה כשהם נקלטים בהווי שלו ומתבוללים בו'. על בסיס מגוון עשיר של טקסטים, ובהם איגרות, יומנים, חיבורים, שירים, עלוני יחידות צבאיות ועיתוני תנועות נוער, ביוגרפיות ואוטוביוגרפיות, עמל עוז אלמוג להפריד את המוץ המציאותי מתוך התבן האידאולוגי. הוא מציג בפנינו את החברה הישראלית בתקופה המעצבת שלה כקהילה דתית המנהלת אורח חיים טוטלי. אלא שהדת שלהם היא 'דת חילונית' או 'דת לאוס'. מרכיביה הגלויים והסמויים של הדת החילונית הציונית, ששלטה בכיפה ביישוב היהודי בארץ-ישראל משנות השלושים עד לשנות השבעים, מוצגים בספר וחושפים את מקורותיה של דמות הצבר. הצבר הוא, על פי הבנתו של המחבר, הן מוצר של הדת החילונית הציונית והן המשרת בקודש מטעמה.

עוז אלמוג בוחן במחקרו את הדמות החדשה שהתגבשה בארץ, על סמליה, צפניה התרבותיים וערכיה החברתיים. מאחורי תדמית הצבר כיהודי ה'גויי', החילוני, עובד האדמה המיומן והלוחם הגיבור מתגלה במחקר יליד הארץ כ'אברך חילוני'. הצבר היה, כלשונו של מחבר הספר, 'לחסיד היוצק מים על ידי הרבנים החלוצים, לנער המשרת בקודש הציוני ולאברך (ה"שיבה בחרר") הגאה ונאהב'. אך לא היה זה חסיד שוטה, והמחקר מעלה כי המיתוס לא הופנם באופן חד-משמעי וקיצוני על ידי הצברים בשר ודם.

תוך עיסוקו המעמיק בתדמית ובסמלים מתמודד עוז אלמוג עם השאלה ההיסטורית אם בכלל הייתה דמות הצבר תופעה שהתקיימה במציאות, או שמא לא הייתה אלא יציר הדמיון ובלון ריק שנופח בידי ממסד מניפולטיווי. מחקרו מוכיח כי בתקופת היישוב ובשנותיה הראשונות של המדינה אכן קם דור צעיר בעל השקפת עולם, פולקלור וסגנון ארץ-ישראליים ייחודיים.

במציאות התהוותה בפועל, בעיקר ביישובים הכפריים של התנועות הרדיקליות, דמות צברית בעלת מאפיינים טיפוסיים. הדמיון בין המיתוס למציאות אינו מקרי, שכן 'בגרעינו של כל מיתוס עומדת המציאות', אומר עוז אלמוג בסיום מחקרו, מחקר שיש בו תרומה רבת ערך להבנת תולדות התרבות הישראלית בגלגוליה ההיסטוריים והחברתיים.

על הישגו המחקרי החשוב החליטה הוועדה להעניק לד"ר עוז אלמוג את פרס מרדכי איש שלום לתולדות היישוב.

על החתום:

פרופ' אליעזר דון-יחיא, גב' פנינה הרצוג, פרופ' נדב נאמן, פרופ' אלכסנדר רופא,

פרופ' ישראל ברטל - יו"ר.

היסטוריונים בעתות קרע

ישראל קולת

אני מודה ליד בן-צבי ולחבר השופטים על הענקת פרס בן-צבי על 'מפעל חיים'. אני מבין את המונח מפעל חיים כמתייחס לאו דווקא אל החיים שהיו, אלא אל החיים העתידיים, והמפעל אינו רק מאחורינו אלא גם לפנינו.

ישנו פרדוקס בהערכה של העשייה המחקרית - ה'מינויים' וה'קידומים', בלשון האקדמית, נקבעים על ידי הדורות שקדמו לנו ושכצלם גדלנו ועל ידי הליכים ממסדיים, אולם בפועל נקבעת הערכת העשייה על ידי הדורות הבאים אחרינו ושום 'מינויים' אקדמיים וגמולים למיניהם אינם מחייבים את הדורות הבאים. אינני יודע אם טוב הדבר אם לאו - הדבר תלוי ביחסנו אל דברי חז"ל 'אם ראשונים כבני מלאכים אנו בני אנשים' וכו' (בבלי, שבת קיב ע"ב) - אולם זוהי עובדה.

נוהגים לדבר על הציונות כעל 'כניסת היהודים להיסטוריה'. זוהי אחת האמירות הצריכות בדיקה וביקורת. היא נטבעה בעידן שבו משמעות ה'היסטוריה' הייתה חד-משמעית יותר וחד-כוונית יותר מאשר בימינו. בתקופת ההתהוות של הציונות הייתה תפיסת ההיסטוריה אירופית ופרוגרסיווית. תכנים כמו יצירת מדינת לאום, שליטה טריטוריאלית ויוקרה לאומית היו מקובלים כבלבדיים. היום המושג היסטוריה הוא רב-משמעי יותר, העימות של האומה ומדינת הלאום עם מרחבים על-לאומיים הוא אינטנסיווי יותר. אפשר להציג את השאלה האומנם היו היהודים 'מתוך להיסטוריה' לפני הציונות ועד כמה הם 'בתוך ההיסטוריה' עם הציונות? האם הקהילה היהודית המסורתית הייתה רק אובייקט מבחינת זהותה הפנימית ויחסיה החיצוניים? האם הקהילה שייסדה הציונות ניתנת להיתפס במונחים המקובלים של ההיסטוריה? מכל מקום מי שטבע את האמרה כי הציונות היא 'חזרת היהודים להיסטוריה' התכוון לכך שהיהודים נטלו על עצמם אחריות לתחומי חיים שלא היו קודם לכן באחריותם. זוהי מטלה כבדה המוטלת על התנועה הציונית ועל המדינה שהוקמה מכוחה. השאלה שאנחנו יכולים לשאול את עצמנו היא האם 'כניסה להיסטוריה' יכולה להתקיים מבלי 'כניסה להיסטוריוגרפיה', ובאיזו מידה מחייבת הציונות את שינוי הגישה היהודית המסורתית אל ההיסטוריוגרפיה?

החברה המסורתית הדגישה את הזיכרון הקיבוצי ואת ההגדה של הזיכרון הקיבוצי מאב לבן; חברה הרוצה ליטול חלק פעיל יותר בתחומים רבים יותר אינה יכולה להסתפק בזיכרון הקיבוצי המסונן על ידי אמונות והשקפות והיא חייבת במחקר היסטורי ביקורתי.

מהפכה שחוללה הציונות, מהפכה המלווה בזעזועים של מעבר מעדה של אמונה, היסטוריה, אתנוס, גורל ותרבות אל אומה טריטוריאלית ועצמאית הקשורה לתפוצות העם היהודי, מהפכה זאת מחייבת גם את ההיסטוריוגרפיה.

החברה המסורתית כמו גם החברה היהודית המודרנית יצרו סיפורי מעשה והסברים היסטוריוסופיים

* הרצאה בטקס הענקת פרסי יצחק בן-צבי לשנת תשנ"ו

משל עצמן. אסונות וישועות, מעשי ידי שמים וידי אנשים, עלילות הקרבה וגבורה נמסרו כמופת לדורות הבאים. העובדות נשמרו ונזנחו לפי צורכי החברה ולפי ערכיה, וסיפור ההיסטוריה בא לשרת את הערכים מן העבר או את אלה הקיימים בהווה. אולם התפתחויות ומפנים, כישלונות ואכזבות מערערים ומנפצים את תמונת ההיסטוריה, ודורות חדשים שואלים מה תוקף המסורות ומה תוקף הערכים הנמסרים.

אחריותם של ההיסטוריונים היא לא לקבל את גרסות השליטים וגם לא את גרסות מתנגדיהם, לא ליצור אגדות גבורה אך גם לא לנתץ לתיאבון, לא לספר רק על אנטי גיבורים אלא גם על אנשי מפעל והעזה.

אפשר לראות את ההיסטוריונים כמופקדים על מסירת הרעיונות הראשוניים של החברה ונאמנים על אי-זניחתם בתגרת יד הזמנים המשתנים. אולם בה בעת הם מודעים למרחב האפשרויות, לזרימת האירועים ולגבולות הסיכונים שחברה יכולה וזכאית ליטול על עצמה.

ישנה דרך פשוטה וקלה ובחלקה מוצדקת (אני מדגיש 'בחלקה') למחקר ההיסטורי הישראלי והיא להעתיק את שיטות המחקר היוצאות מבית היוצר האירופי והאמריקני ולהחיל אותן על ההיסטוריה הציונית והיישובית. ההיסטוריוגרפיה המדעית היא יצירה של התרבות המערבית, ומניחי היסוד של ההיסטוריוגרפיה היהודית החדשה קיבלו ממנה. היא שהקנתה את העובדתיות, את מבחני האמת וגם את התפיסות הכלליות על טיבה של ההיסטוריה ומושגיו של המחקר ההיסטורי.

אולם ההיסטוריוגרפיה האירופית והאמריקנית מעורה בהתפתחות ספציפית של חברות ובבעיותיהן. אנחנו חייבים להיות קשובים למגמות המחקר ההיסטורי בעולם המערבי אך גם להכיר ביחסיותן ולא לחקות אותן חיקוי של התבטלות. הגרמנים עמוסים רגשות אשמה ותוהים על רציפות ההיסטוריה שלהם; האנגלים כותבים את תולדותיהם תוך עימות מתמיד עם העבר הקולוניאלי; ההיסטוריוגרפיה בארצות-הברית נעה בין הרגשת שליחות כלל-עולמית לבין אינטרס עצמי, בין הסכמיות לפילוג חברתי.

המדע ההיסטורי עשה דרך ארוכה בעשורים האחרונים מן ההיסטוריוציזם ותולדות אישים ואירועים אל היסטוריה של דפוסים והיסטוריה כמותית וממנה אל היסטוריה של תיאורים קונקרטיים של חיי יום-יום. עלינו להיות מודעים להתפתחויות אלה אולם גם להתאים את מושגי המחשבה ההיסטורית אל מושא חקירתנו ואל מצב המחקר של מושא זה.

ההיסטוריה שאנחנו עוסקים בה מהווה בעיה על גבי בעיה - לא זו בלבד שיש כאן קפיצה מהפכנית של חברה אלא שעצם האובייקט שאנחנו עוסקים בו הוא בעייתי. הגדרתו היא תוצאה של הכרעה ערכית - אנחנו מכריעים אם עיסוקנו הוא בתולדות עם ישראל או התנועה הציונית, היישוב היהודי בארץ או ארץ-ישראל בכללותה.

בימינו הבעיה של עיסוקנו היא מכופלת. חגגנו 'מאה שנות התיישבות' ואנחנו חוגגים 'מאה שנות ציונות' (מדינית) וחמישים שנות מדינה - אלה מועדים לשמחה וחגים וזמנים לששון ממוסדים וממומנים. אולם אנחנו חיים גם בחברה שקפצה מהערצה בלתי ביקורתית של העבר אל הינתקות ממנו וראייתו כבלתי רלוונטי; אנחנו חיים בחברה שאיבדה את חוט הרציפות והיא חסרה מנגנון לתיקון ושינוי של מוסדותיה; היא אסורה בכבלי העבר עד שהם נקרעים, כפי שאירע להסדרות

העובדים ועלול לקרות להסתדרות הציונית ול'קרן קימת'. אילוצים של נסיבות, כישלונות כלכליים או הסתבכויות משפטיות באו במקום שינוי מחושב ויצירת.

אולי זאת גם אשמת ההיסטוריונים, שלא השכילו להעמיד את העבר לדיון ענייני, אולם זאת בוודאי אשמת עושי ההיסטוריה. אי-הבנה, שטחיות, פרגמטיות ואגוצנטריות כמו גם לחץ האירועים הסיחו את דעתם מבניין מכוון ומושכל של החברה הישראלית.

אם לפני שלושים שנה ניתן היה לצפות כי היסטוריונים יפרשו את העבר ויסייעו לבניין רצוף של הקהילה היהודית בארץ, הנה היום הם יותר נוטרים ביקורתיים של עידן שחלף. יותר ממה שהם יכולים להסביר את ההווה על ידי העבר הם צריכים להציג את העבר הזר והלא-מוכר לדורות הצעירים על ידי מערכת מושגים המאירה אותו כעיצוב מיוחד של מציאות אנושית ויהודית וכמענה בן הזמן לשאלות יסוד. רעיונות כמו 'ציונות סוציאליסטית' או 'הציונות הרוממה', 'חלוציות' או 'חיילים אלמונים' צריכים הסבר במציאות זרה ומנוכרת.

ההיסטוריונים צריכים אפוא להורות כיצד ההווה נבנה על גבי העבר אולם הם עומדים בפני דורות שלא ידעו עבר זה. בכל מקרה מרובה המלאכה העומדת בפניהם. קודמינו, עושי ההיסטוריה הציונית והיישובית, היו בעלי אמונות ונאמנויות מוחלטות אולם הם לא נתנו לעצמם דין וחשבון ביקורתי על אמונות אלה - ובלי דין וחשבון רפלקטיווי המבקש להבין את העבר ולנסחו בלשון ובמושגים של בני ההווה אין אפשרות להעביר את המורשת לדור הבא.

החשיפה היא עמל מפרך - אם נאמר שעפרה של ארץ-ישראל הוצבר מעפר כל הארצות, הנה אנתנו עוסקים בהיסטוריה שיש בה פגישה של עולמות אינטלקטואליים ומנטליים הנפגשים על רצועת ארץ קטנה עמוסת היסטוריה ושבה אוכלוסייה לא-יהודית.

פירוש הכתובים של עולם המסורת ושל הספרות העברית החדשה, העולם הרוסי מן הגרודניקים ועד תאטרון 'גשר' והעולם האירופי לגוויני, כמו גם העולם הערבי והמוסלמי על רקע עות'מאני ומנדטורי-בריטי ובתוך עולם יהודי משתנה - כל אלה משתקפים בבניין היישוב היהודי.

ההיסטוריון הניצב בפני הצורך לחקור את האבות המייסדים צריך לשבר במקרים רבים את גרסתם כדי לשקם את עולמם ולעשות אותו מובן לדורות אחרים; עליו לעשות זאת על ידי חשיפת השורשים הרעיוניים והעובדות הביוגרפיות, להצביע על היחסיות של אמונות ועמדות ולהבדיל קיים מחולף. במחקר של חברה אידאולוגית קל להיתפס לדרשנות, לפלפול דוגמטי ולהזדהות בלתי ביקורתית עם האידאולוגיה של החברה עצמה. המצוי עלול להיראות במשקפיים של הרצוי.

ראייה היסטורית ביקורתית חייבת לחשוף לא רק את עולמם הפנימי של הפועלים ההיסטוריים הציוניים והיישוביים אלא גם את הפועלים האחרים בויה; לא רק הנרטיב היהודי צריך לבוא לידי ביטוי אלא גם נרטיבים אחרים - המעצמתי, העות'מאני, הערבי והכלל-יהודי.

הבנת הזולת אינה אומרת התבטלות בפניו ושמייטת נקודת הראות העצמית. אולם היא מלמדת על שְׁרוֹת בעולם היסטורי שבו המוחלטיות שבאמונה צריכות להתחשב ביחסיות שבמציאות.

ענייננו במחקר איננו רק בחשיפת נאמנויות העבר אלא גם בדרך הגשתן - באשר הערכים הנחשבים מוחלטים אינם עולים תמיד בקנה אחד ויש לעתים לבחור ולהכריע בין ערך אחד לאחר.

אכן הציונות הכירה מראשיתה באפשרות של ניגוד בין צורכי העם לבין נתוני הארץ, בין מתן מוצא למהגרים לבין בניין מולדת לאומית, בין הרצון בשלום לבין הצורך בעצמה או בין הטלת הייעוד הלאומי לבין קבלת הדמוקרטיה. הצביון היהודי של המדינה היהודית היה מלכתחילה פתוח לאפשרויות שונות. הניגוד בין הציפיות השונות עשוי היה להיפתר על ידי התקווה כי התהליך ההיסטורי יתאים את השאיפה הפנימית לאילוצים החיצוניים או כי החיים בחברה יהודית חופשית יפתרו את הבעיות הפנימיות ואת הפילוגים בעם היהודי.

אולם התהליך ההיסטורי בפועל לא רק פתר בעיות אלא גם חשף וחיידד בעיות. ישראל של היום עומדת בפני הכרעות שבהן צריך לבחור בין ערכים שכולם יכולים להיות טובים ויפים - אולם אין הם עולים בקנה אחד. החיים היהודיים העצמאיים הם מפתח ל'תחיית היהדות' אך הם גם עלולים להיות סבך ללא מוצא.

אחד הנושאים שעסקתי בהם הוא מחקר מעמדה של הדת בחברה היישובית והציונית כפי שעוצב בתקופת הבית הלאומי וכפי שהוסדר בסטטוס קוו המקובל. אפשר היה ללמוד תוך כדי המחקר בנושא זה על הייסורים, החיכוכים וההשלמות בדרך להסכמה הבנויה של איוון דק.

האיוון הושג על ידי השותפות המופלאה במידה רבה בין שלומי אמוני ישראל לבין הרוב החופשי בתנועה הציונית וביישוב. האיוון היה בניגוד לעמדות דוקטרינריות משני הצדדים, וסגולתם של הרב ריינס והרב קוק, הרב ברלין (בראילון) והרב פישמן (מימון) לגבור על עמדות הנחשבות מוחלטות ולמתן אותן חוללה את ההסדרים המאפשרים קיום ביחד.

ההשלמה היחסית הושגה בדרך של התחשבות הדדית, פשרה וסיגול אך גם בדרך של אמונה כי אין להגדיר את המהות היהודית באופן של 'ייהרג ואל יעבור' וכי יש בה כוח פועל שהוא מעבר להגדרה אפשרית.

זוהי פשרה רוויית מתחים. היא גיוונה מכך שהחלק החופשי לא היה כופרני ואתאיסטי-לוחם, וביקר את הדת המקובלת לא על עצם היותה אלא על חלקה ביישובו של עולם ועל יחסה לחירות ההגדרה העצמית של הפרט, ואילו החלק שומר המצוות הכיר כי קיום יהודי ואחדות יהודית הם נעלם גדול ופורה שאין לשים עליו עול ברזל כבימים עברו.

בימינו לא רק שהגישה להיסטוריה הקרובה היא ביקורתית יותר - גם השאלות שבפניהן אנו עומדים הן שונות. קודמינו היו בעלי אמתות ונאמנויות נחרצות והשאלה שניצבה בפניהם הייתה התגברות על המכשולים החיצוניים ובחינת כשריו של היהודי להיות חקלאי, עובד, חייל ובונה מדינה.

השאלות שאנחנו ניצבים בפניהן הן אם אפשר לגלגל את הישות ההיסטורית לישות ממלכתית מבלי להילכד בניגודים שבקרבה בין עדה דתית לבין אומה מדינית, בין שלטון ההלכה לשלטון החוק; אנחנו יכולים לשאול אם מסוגלת היהדות להיות בעולם ראלי ולא משיחי ואם הייעוד הציוני עשוי להתגשם. האם מפעל של מאה ועשרים שנה הוא העפלה לשלב יוצר בתולדות ישראל, פלא של

התעלות עדה מקופחת ונרדפת וגילוי הפוטנציאל היהודי או מבוך ללא מוצא?
לנוכח תפקיד ענקים זה ויכוחים בין מה שמכונה 'היסטוריונים חדשים' להיסטוריונים ללא תואר נוסף הם טפלים. כל אלה באים לומר שמפעל החיים הוא עדיין בתחילתו ועודנו לפנינו.